Onomastica Slavogermanica
XXXI
Wrocław 2019

DOI: 10.19195/0474-1471.31.5

Svatopluk Pastyřík
Hradec Králové

Nomina propria v *Kladských písničkách*

Klíčová slova: J.Š. Kubín, Kladsko, lidová píseň, *proprium*

V drobném materiálovém příspěvku se zabýváme jenom jedním drobným prvkem v textech lidových písní — vlastními jmény. Jako objekt pozorování v rámci folklorní onomastiky jsme si tentokrát vybrali české lidové písně, které Josef Štefan Kubín (1864–1965), zanícený vlastenec, etnograf a sběratel lidové slovesnosti, zapsal v takzvaném Českém koutku[1] v Kladsku[2] na počátku minulého století.[3] Nerozebíráme tyto písňové texty z hlediska literárního, historického, etnografického či hudebního, nevšímáme si ani sběratelských problémů se zápisem lidových písní v Kladsku, jak o nich Kubín informuje ve svém *Slovu úvodním* (ve sborníku na stranách 5–23), pozornost obracíme jen k propriím, protože jejich množina se poněkud liší od propriální množiny zapsané sběrateli v centrálních oblastech českých zemí.

Písničky zaznamenával Kubín v Kladsku v pěti obcích — v Bukovině, Stroužném, v Jakubovicích, v Německé Čermné a ve Slané. Jeho sbírka obsahuje 76 písní seřazených podle míst, kde je poprvé slyšel a zapsal. Písničky jsou jen očíslovány řadovými číslovkami, sběratel k nim neuvádí žádný jiný údaj. Zápisy

[1] Český koutek — území v západním Kladsku blízko česko-polských hranic, v okolí města Chudoba. Na tomto území se nacházelo 11 vesnic, ve kterých žila česká menšina v Kladsku.

[2] Kladsko — historické území mezi Orlickými a Rychlebskými horami. Bylo součástí českého státu již od konce 10. století, ale v rámci Čech si udržovalo samosprávné postavení, což dokládá i existence vlastního sněmu. Město Kladsko, které se nalézá v samém středu stejnojmenného regionu, sehrálo významnou politickou roli za vlády Jiřího z Poděbrad, který roku 1462 povýšil Kladsko na suverénní hrabství; součástí českého státu však Kladsko zůstávalo i nadále. Roku 1578 vydal Rudolf I nařízení o neodlučování Kladska od Čech. Součástí českého státu přestalo být Kladsko roku 1742, kdy po vojenské porážce Marie Terezie bylo anektováno vítězným Pruskem. Roku 1781 se pak Kladsko stalo součástí sjednoceného Německého císařství.

[3] J.Š. Kubín, *Kladské písničky*, Praha 1925.

© for this edition by CNS

jsou v kladštině, to je ve formě běžně mluveného jazyka (nářečí) v česky mluvící oblasti Kladska. Kladština patřila k českým nářečím a vykazovala znaky severovýchodočeské nářeční podskupiny. Byla velmi podobná nářečím, kterými se mluvilo na Broumovsku, Náchodsku a v Orlických horách.[4]

Texty písní nejsou ovšem původní (kladské), nalezneme je i u Erbena, Sušila, Holase a v dalších regionálních písňových sbornících, některé jsou jen variantami písní umělých. Mnohé písně jsou kvůli délce kontaminované (složené z několika písní) na způsob písní jarmarečních, špalíčkových. Pro Kubína tohle nebylo zas až tak důležité, cennější pro něj bylo to, že se ještě v Českém koutku v Kladsku mluvilo a zpívalo česky, že nebyla přerušena historická kontinuita spojení Kladska s českou zemí; pro nás je tentokrát závažnější výskyt vlastních jmen v písních přenesených z centra (mnohdy písní moravských či slováckých) na periferii. Jak při tomto transferu dopadla vlastní jména?

V *Kladských písničkách* jsou podle očekávání dvě skupiny vlastních jmen — antroponyma (32) a toponyma (25). Nejvíce antroponym je ve skupině hypokoristik, nestandardizovaných obměn rodných jmen: *Nanynka* (17), *Andulka* (6), *Ančička* (4), *Andulinka* (1), *Nandulka* (1), *Marijánka* (2), *Pepíček* (17), *Pepinka* (1), *Jeníček* (1), *Vitoušek* (1). Dále se v písních vyskytují skupinová antroponyma (*Opolští*, *Turci*, *Tataři*, *Švédové*, *ale i Husitové*). Třetí skupinu antroponym pak tvoří jména historických postav (*král Karel*, *kníže Leo*, *kníže Ladislav*), světců (*Marija pana*, *svatá Helena*, *svatý Lukáš*, *Lazar*) a teonyma (*Pán*, *Kristus Pán*, *pámbů*, *buch*, *pán buh*).[5]

Hypokoristika, která v lidových písních vždy signalizují neoficiálnost, emocionalitu a intimní vztahy, jsou v *Kladských písničkách* zastoupena nerovnoměrně: oproti devětadvaceti hypokoristickým obměnám od ženského jména *Anna* je jen dvakrát užito hypokoristika *Marjánka* a jedenkrát *Pepinka*. Rovněž tak čtyřiadvacetkrát se vyskytnuvší hypokoristikon *Pepiček* výrazně stojí proti hypokoristikům *Jeníček* a *Vitoušek*, které se v *Kladských písničkách* vyskytují pouze jedenkrát. Právě vyšší frekvence nestandardizovaných podob od rodných jmen *Anna* a *Josef* dokládá proměny transferovaných lidových písní do Českého koutku. Frekvence těchto vlastních jmen nivelizuje estetický účinek písní, protože jejich monotónní volba není motivována estetickými kvalitami vlastních jmen, například hláskovým složením jména, jeho sémantikou, ale ani zvukovou expresivitou. Jednotvárné využití jmen *Nanynka* a *Pepiček* naopak signalizuje jejich proměnu v typová jména (*Nanynka* = dívka, *Pepiček* = chlapec), která jsou prosta jakéhokoliv poetického účinku (něco málo z něj zbylo použitím hypokoristických meliorativ *Andulka*, *Ančička*, *Andulinka*, *Nandulka*). Ani tato skutečnost ale neodpovídá zkušenostem jiných sběratelů českých a moravských lidových písní, kteří zaznamenávají v lidových písních ze staršího období především dvojici jmen *Anna* a *Jan*, v písních mladších (z 19. století) dvojici jmen *Marie* a *Josef*, rovněž

[4] J. Bělič, *Nástin české dialektologie*, Praha 1972.

[5] Příklady přepisujeme autenticky podle Kubínova zápisu.

© for this edition by CNS

pak i jména další (*Kateřina*, *Dorota*, *Martin*, *Jiří*, *Pavel*). Dá se říci, že v *Kladských písničkách* výrazně frekventované hypokoristické podoby *Nanynka — Pepiček* nejsou stylisticky příznakové a ani estetickou funkcí neodpovídají lidovým písním z centrálních oblastí českých zemí.

V poslední písni (číslo 76) Kubínova písňového sběru *„Zastavte se, prosím, málo, oznámím vám, co se stalo“*, jež ve 148 (!) verších popisuje historii známého a slavného poutního obrazu Panny Marie Čenstochovské, se vyskytují vlastní jména (antroponyma, teonyma, ecclesionyma i toponyma), která se snaží podpořit hodnověrnost a pravdivost popisovaných událostí odkazy na známou (toponyma) a historickou (antroponyma) realitu: Polsko (*království polské*, *zámek polský*, *na zámku polským*, *zámku polskýho*), Slezsko (*na pomezí sliském*), Čenstochová (*při Častochově*, *obraz častochovský*, *obras častochouský*, *paní častochovská*), Opole (*do Opola*, *Opolským*), Krakov (*do Krakovy ho zavezli*), Jeruzalém (*přišla do Jeruzaléma*, *v Jeruzálemě*), Konstantinopol (*Konštantinópol*) — Panna Maria (*o Mariji paně*, *umřela Marija pana*, *o Marijá*), Kristus Pán (*s Kristem pánem*, *Krista pána*, *přimlouvej se Kristu pánu*), svatý Lukáš (*evangelista Lukáš*, *Kristuf kancelista*), svatá Helena (*svatá Helena přišla do Jeruzaléma*), Konstantin (*Konštantínu řeckému*), Karel (*král Karel*), Ladislav (*Ladislav kníže*, *král Ladislau*), Leo (*Leo*, *kníže řecké*), svatý Pavel (*vybral si z řádu jednoho to menem Paula svatého* = jedná se o klášter paulánů), Tataři (*přijeli Tataři*), Švédové (*přijeli Švejdy*, *Švejdy zapudila*), husité (*přijeli Husitové*), Pán (*klášter ke cti ménu Páně*), Bůh (*buch*, *bohu*). Je pravda, že propriální množina v *Kladských písničkách* by bez této jarmareční písně byla velice chudá.

Další významnou množinou vlastních jmen, která se v *Kladských písničkách* vyskytují, jsou toponyma a detoponymická adjektiva. Kromě toponym výše uvedených v písni 76 jsou to ještě místní jména intenčně a promyšleně zakotvující píseň v nejbližším prostoru nebo jeho blízkém okolí, dále pak „názvy sídlišť sice geograficky vzdálených místu, odkud píseň pochází, ale, hospodářsky, kulturně či jinak s daným místem související, za třetí pak názvy sídlišť geograficky vzdálených a s místem vzniku písně nesouvisejících“.[6]

Nahrazování toponym v lidových písních místními názvy z nejbližšího a známého okolí je v lidové slovesnosti, nejen v písních, procesem běžným a očekávaným, který především napomáhá záměrnému zvyšování pocitu pravdivé skutečnosti a sounáležitosti. Pro posluchače je tedy zároveň aktivizujícím prvkem, má tudíž nejen funkci referenční, ale do jisté míry i apelativní. Myslíme si, že můžeme tedy i tento proces připočíst k transferovým prostředkům lidové slovesnosti, a to bez ohledu na jeho obvyklost.

Do první zmiňované skupiny známých toponym patří odkazy na konkrétní místa, kde Kubín píseň zaznamenal, nebo do jejich nejbližšího okolí: Stroužné

[6] Blíže k tomu L. Olivová, *Onymie v českých národních písních a tancích sebraných Čeňkem Holasem*. In: *Onomastika a škola, zv. 4. Materiály zo IV. celoštátneho onomastického seminára konaného v Prešove 12.–13. septembra 1990*, ed. M. Blicha, „Acta Facultatis Pedagogicae Universitatis Šafarikiane“. Annus XXVIII, vol. 3. Slavistika, Prešov 1992, s. 141–146.

© for this edition by CNS

(*Vokolo Stroužného teče voda*, *Stružnický panenky chtěj se vdávat*), Čermná (*že se mně f ty Čermí nic nelíbí*, *dyš tě vidim f tom čermenckym kostelečku modlit*), Slané (*Přenešťastná je ta slánská silnic, po který sem chodil*).

Do druhé skupiny zařazujeme a) názvy polských míst z blízkého regionu (Opole, Krakov, Čenstochová), b) českých měst: Praha (*dyš sem šel do prahy pro hrách; f Praze na vojnu verbujou*), Brno (*pro leky do Brna, pro ty drahý masti*), Jičín (*dyš sem já šel po Jičíně, po malém rynečku*), Hradec Králové (*hradecké hodiny smutně bijou*), c) míst pod Orlickými horami: Machov (*od Machova de stezička*), Hronov (*dyš sem šel z Hronova, zabloudil sem*), Petrovice (*s Petrovic si holku neber, musel bys mít na ni hever*), Starkoč (*U Starkouci louka tři sta mil široká*), Červený Kostelec (*dyš sem šel s Kostelce z hospody*). Do této skupiny zařazujeme i názvy Háječek (*dyš sem šel z Hronova, zabloudil se, sed sem si na Háječku pod jaloucem*), Závěrka (*na Závěrce je malá zahrádka*), Bílá hora (*aš pomašíruju k té Bílé hoře*).

Ve třetí skupině se setkáváme především s choronymy a jejich deriváty: *kamarádi moje už dou do Čech*, *pojedu do Polska*, *povandrujem do Charváti*, *zahynu-li Turcích nebo Francouzích*, *ta uherská brána ta je malovaná*, *f tom morauském černém lese.* Patří sem ale i hydronymum *Dunaj* (*uplynula do Dunaje — u Dunaje stoí lípa*), které totiž nemusí v lidové písni označovat jen evropský veletok, ale může být jednak obrazným pojmenováním Uher či velké vzdálenosti, jednak může být dokonce propriálním synonymem apelativa označujícího jakýkoliv vodní tok nebo zavodněné místo (u Bartoše: *nadělala v izbě dunajuv*[7]). Do této skupiny patří i pojmenování, která nalezneme v písni číslo 75 evokující dlouhou a náročnou pouť do Santiaga de Compostela a do Jeruzaléma: *Putovali putníci / k svatému Jakubu / od svatého Jakuba / božímu hrobu*

Vlastní jména mají v literárních i folklorních textech velký význam, protože v nich prezentují důležité textové funkce (zejména relační). Jejich základní funkcí je samozřejmě funkce nominační (identifikační), kromě toho ale plní i sekundární funkce speciální (kolokační, asociační, charakterizační, expresivní a estetickou).

V *Kladských písničkách* je z funkčního hlediska nejzajímavější antroponymická submnožina nestandardizovaných podob rodných jmen, která v rámci charakterizační (deskriptivní, singulativní) funkce nahradila individualizační pozici hypokoristik vytvořením typových jmen, čímž výrazně snížila jejich funkci expresivní (emocionální, psychologickou). Tento proces, pro nás zatím ve folklorní onomastice ojedinělý, je pravděpodobně podmíněn transferem písní z centrální části českých zemí na periferii, kde se živý kontakt se společenským vývojem v centru přece jen ztrácí a ústupem do pozadí je charakterizační funkce vlastních jmen nahrazována na periferii obecnější funkcí typových proprií.

[7] F. Bartoš, *Dialektický slovník moravský*, Praha 1906.

© for this edition by CNS

Bibliografie

Bartoš F., *Dialektický slovník moravský*, Praha 1906.
Bělič J., *Nástin české dialektologie*, Praha 1972.
Kubín, J.Š., *Kladské písničky*, Praha 1925.
Olivová L., *Onymie v českých národních písních a tancích sebraných Čeňkem Holasem*. In: *Onomastika a škola, zv. 4. Materiály zo IV. celoštátneho onomastického seminára konaného v Prešove 12.13. septembra 1990*, ed. M. Blicha, „Acta Facultatis Pedagogicae Universitatis Šafarikiane". Annus XXVIII, vol. 3. Slavistika, Prešov 1992.

Proper names in folklore songs from Kłodzko

Summary

Czech folk songs, which at the beginning of the previous century were written down in Kłodzko by the collector and ethnographer J.Š. Kubín, have undergone changes determined by the local specificity. In the article the author also describes changes caused by a transfer of folk songs from the centre to the peripheries.

Keywords: J.Š. Kubín, Kłodzko, folk song, *proprium*

© for this edition by CNS